

ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 347.1/.9:341.9:340.137(4-6ЄС)

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.174>

Руслан Олексійович Стефанчук

*Верховна Рада України
Київ, Україна*

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

<https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Наталія Семенівна Кузнєцова

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-9543-9029>

Олексій Олександрович Кот

*Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
Київ, Україна*

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-7284-4507>

ПРИВАТНЕ ПРАВО У СИСТЕМІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА¹

Анотація. *Стаття присвячена комплексному доктринальному аналізу концептуальних засад, системних новел та основних результатів рекодифікації цивільного (приватного)*

¹ У статті використані авторські позиції, викладені в раніше опублікованих працях: **Стефанчук Р. О., Кузнєцова Н. С.** Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування правотворчої діяльності. Розділ 5.1. «Цивільне законодавство». Юрінком-Інтер. Київ. 2025. С. 590–620; **Кузнєцова Н.** Оновлений Цивільний кодекс України: візія для суспільства і правової системи. *Нове українське право*. 2026. № 2. С. 43–51; **Кузнєцова Н.** Оновлення основних засад – фундамента сучасного приватного права. *Загальні засади приватного права* : монографія / за заг. ред.: О. О. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Великанової. Київ : Юрінком Інтер, 2026. С. 8–21; **Кот О.** Загальні засади приватного права в європейському приватному праві та оновлення ЦК України. *Нове українське право* 2026. № 2. С. 52–58; **Кот О.** Поняття та правова природа засад (принципів) приватного права. *Загальні засади приватного права* : монографія / за заг. ред.: О. О. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Великанової. Київ : Юрінком Інтер, 2026. С. 22–37.

законодавства України в умовах євроінтеграції та цифрових трансформацій. У публікації обґрунтовується необхідність якісної модернізації фундаментальних приватноправових інститутів і відмови від застарілих радянсько-державницьких конструкцій на користь сучасної людиноцентричної та гармонізованої з правом Європейського Союзу моделі. Метою статті є здійснення системного аналізу засадничих підходів рекодифікації цивільного законодавства України, визначення перспектив оновлення загальних положень приватного права, особистих немайнових, речових, зобов'язальних, сімейних, спадкових відносин, права інтелектуальної власності, міжнародного приватного права та публічності цивільних прав. У дослідженні використано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. За допомогою діалектичного методу розкрито еволюцію цивілістичної доктрини. Формально-логічний і системний аналіз слугували підґрунтям для оцінки структури та змісту Книг 1–9 Проекту Цивільного кодексу України № 15150. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення новел із міжнародними актами *soft law* (Принципами UNIDROIT, PECL, PETL, DCFR) та стандартами ЄС. У результаті дослідження доведено доцільність скасування Господарського кодексу України та розширення предмета регулювання Цивільного кодексу України шляхом закріплення презумпції приватності відносин і консолідації сімейного та міжнародного приватного права. Проаналізовано розширення джерел приватного права (включно з договорами, звичаями, локальними актами) та засад приватного права (автономія, заборона зловживання правом). Висвітлено модернізацію особистих прав (цифрова приватність, права юридичних осіб), оновлення речового права (скасування прав господарського відання та оперативного управління, запровадження узурфрукту та посідання як факту), розширення зобов'язального права (захист слабшої сторони, делікт збройної агресії, ризики штучного інтелекту), а також введення нової Книги дев'ятої «Публічність прав цивільних». Зроблено висновок, що оновлений Цивільний кодекс України формує модель Кодексу приватного права цифрового суспільства. Запропонована рекодифікація змінює філософію кодифікації, забезпечує високий рівень юридичної визначеності, гармонізує приватне право України зі стандартами ЄС та сприяє розвитку ринкової економіки.

Ключові слова: приватне право, принципи права, приватні правовідносини, зобов'язання, рекодифікація, особисті права, речові права, право ЄС, цифровізація.

Ruslan O. Stefanchuk

Verkhovna Rada of Ukraine
Kyiv, Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6385-0131>

Nataliia S. Kuznietsova

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9543-9029>

Oleksii O. Kot

Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise
National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Kharkiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7284-4507>

PRIVATE LAW IN THE SYSTEM OF FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CIVIL SOCIETY OF UKRAINE: MAIN RESULTS OF THE RECODIFICATION OF CIVIL LEGISLATION

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive doctrinal analysis of the conceptual foundations, systemic novelties, and main results of the recodification of the civil (private) legislation of Ukraine in the context of European integration and digital transformations. The publication substantiates the necessity of a qualitative modernization of fundamental private law institutes and the departure from outdated Soviet-statist concepts in favor of a modern human-centric model harmonized with the law of the European Union. The aim of the article is to conduct a systemic analysis of the foundational approaches to the recodification of the civil legislation of Ukraine, as well as to determine the prospects for updating the general provisions of private law, personal non-property, property, obligations, family, and inheritance relations, intellectual property law, private international law, and the publicity of civil rights. The research employs a complex of philosophical, general scientific, and special legal methods. The dialectical method is used to reveal the evolution of civil law doctrine. Formal-logical and systemic analysis served as the basis for assessing the structure and content of Books 1–9 of the Draft Civil Code of Ukraine No. 15150. The comparative legal method was applied to compare the novelties with international soft law instruments (UNIDROIT Principles, PECL, PETL, DCFR) and EU standards. As a result of the study, the expediency of repealing the Commercial Code of Ukraine and expanding the scope of regulation of the Civil Code of Ukraine by establishing the presumption of the private nature of relations and consolidating family law and private international law is proven. The expansion of private law sources (including contracts, customs, and local acts) and private law principles (party autonomy, prohibition of abuse of rights) is analyzed. The modernization of personal rights (digital privacy, rights of legal entities), the updating of property law (abolition of the rights of economic management and operational management, introduction of usufruct and possession as a fact), the expansion of the law of obligations (protection of the weaker party, tort of armed aggression, artificial intelligence risks), and the introduction of a new Book Nine, «Publicity of Civil Rights», are highlighted. It is concluded that the updated Civil Code of Ukraine shapes the model of a Private Law Code for a digital society. The proposed recodification transforms the codification philosophy, ensures a high level of legal certainty, harmonizes Ukraine's private law with EU standards, and fosters the development of a market economy.*

Keywords: *private law, principles of law, private legal relations, obligations, recodification, personal rights, property rights, EU law, digitalization.*

ВСТУП¹

У квітні 2026 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні оновлений Цивільний кодекс України (законопроект № 15150). Ця подія, яка стала важливим етапом більш як семирічної роботи численної групи фахівців, у першу чергу членів Робочої групи з рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України, викликала жваве обговорення як у професійному середовищі, так і у засобах масової інформації, соціальних мережах і в цілому в суспільстві. Така реакція не є випадковою – Цивільний кодекс належить до тих фундаментальних кодифікованих актів, які безпосередньо впливають не тільки на життя суспільства, але й на життя кожного українця. Оскільки реакція на законопроект № 15150 є доволі неоднозначною, потреба в проведенні професійного аналізу цього документа не викликає сумнівів із огляду на її актуальність.

Перш за все заслуговує на увагу питання про доцільність і своєчасність оновлення положень Цивільного кодексу України.

Не можна не погодитися із загальним висновком про те, що чинний Цивільний кодекс України й дотепер зберігає свій регуляторний потенціал і при мінімальних змінах і доповненнях він може й далі в цілому залишатися доволі ефективним.

Водночас також не можна ігнорувати те, що за останні два десятиліття відбулись істотні зміни в суспільному житті: політичному, економічному, соціальному. Цифровізація суспільних процесів, розвиток інформаційних відносин, високих технологій, штучного інтелекту істотно впливає на необхідність уточнення (а подекуди й введення нових) правових інструментів і конструкцій.

У Концепції оновлення Цивільного кодексу України зазначається: «Питання про рекодифікацію ЦК України не виглядало би сьогодні таким актуальним, якби на межі століть спільними зусиллями сотень фахівців із країн Європи не були знайдені найоптимальніші й глобально придатні правові норми (рішення) для багатьох сфер приватноправових відносин.

Такі норми-рішення втілено в численних міжнародних документах із уніфікації приватного права. На їх основі в європейських країнах розпочалася найновіша модернізація (й одночасно гармонізація) національних цивільних кодексів і приватноправових доктрин» [1, с. 71].

За час чинності ЦК України динамічно розвивалися ринкові відносини в економічному секторі держави, які викликали необхідність удосконалення правових конструкцій, які мають застосовуватися в нових умовах.

Метою цієї публікації є здійснення комплексного доктринального аналізу системних новел і концептуальних засад рекодифікації цивільного (приватного) законодавства України в умовах євроінтеграції та цифрових трансформацій (на прикладі Проекту Цивільного кодексу України № 15150), а також обґрунтування

¹ У цій статті для пошуку джерел, їх перекладу, адаптації тексту та порівняння використано інструмент генеративного штучного інтелекту *gemini.google.com*.

наукових підходів щодо модернізації фундаментальних приватноправових інститутів – від засад приватного права та джерел регулювання до оновлення особистих, речових, зобов’язальних, сімейних, спадкових відносин, міжнародного приватного права та публічності цивільних прав відповідно до європейських стандартів і викликів сьогодення.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічну основу цього дослідження складала система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, комплексне застосування яких дозволило здійснити ґрунтовний аналіз сутності, засад і структурно-змістових новел рекодифікації цивільного (приватного) законодавства України в умовах євроінтеграції та цифрових трансформацій. Під час проведення дослідження використовувалися філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-правові методи

Діалектичний метод дав змогу дослідити еволюцію цивілістичної доктрини та нормативного регулювання від застарілих радянсько-державницьких конструкцій (зокрема, прав господарського відання й оперативного управління) до сучасних ринкових інструментів, а також розкрити динаміку приватного права в умовах цифровізації та розвитку штучного інтелекту.

Формально-логічний метод і методи *аналізу* та *синтезу* застосовувалися для оцінки системного зв’язку між основними засадами приватного права, класифікації джерел приватного права (зокрема, включення до них договорів, звичаїв, локальних актів юридичних осіб), а також для виокремлення новел Книг 1–9 Проекту Цивільного кодексу України № 15150.

Метод *системного аналізу* сприяв з’ясуванню взаємозв’язку між засадами приватної автономії, диспозитивності, добросовісності, доброзвичайності, заборони зловживання правом і механізмами захисту цивільних прав у різних сферах (особисті немайнові, речові, зобов’язальні, сімейні, спадкові та міжнародно-приватноправові відносини).

Формально-юридичний метод, як спеціально-науковий, слугував підґрунтям для детального аналізу нормативно-правового змісту приписів чинного Цивільного кодексу України, Проекту Цивільного кодексу України № 15150, Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб», а також спеціального законодавства в сфері інтелектуальної власності та сімейних відносин.

Порівняльно-правовий метод відіграв ключову роль при зіставленні запропонованих Проектом № 15150 нормативних моделей із положеннями міжнародних рекомендаційних актів гармонізації європейського приватного права, зокрема Принципів міжнародних комерційних договорів UNIDROIT, Принципів європейського договірної права (PECL), Принципів європейського деліктного права

(PETL), Модельних правил європейського приватного права (DCFR), а також приписами статті 8 Європейської конвенції з прав людини.

Прогностичний метод слугував підґрунтям для оцінки ефективності запровадження нових юридичних конструкцій (узуфрукту, права *sui generis* для неоригінальних об'єктів, делікту збройної агресії, публічності приватних прав) і визначення перспектив гармонізації приватного права України зі стандартами Європейського Союзу.

Матеріальну базу дослідження склали акти чинного законодавства України, проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026, Концепція оновлення Цивільного кодексу України, релевантна практика Великої Палати Верховного Суду, Касаційного цивільного суду та Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (зокрема щодо суб'єктності юридичних осіб публічного права, оціночних категорій добросовісності та доброзвичайності), міжнародні документи (UNIDROIT Principles, PECL, PETL, DCFR), доктринальні праці вітчизняних і зарубіжних учених-цивілістів і фахівців у галузі теорії права та міжнародного приватного права.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Однією із важливих передумов оновлення Цивільного кодексу України виступає формування практики застосування норм чинного ЦК національними судами, передусім Великою палатою Верховного Суду, а також Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду та Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду.

Правові позиції, що закріплюються у відповідних судових рішеннях, слугують важливим чинником, який має враховуватися в процесі вдосконалення правових норм.

Так, при визначенні належного суб'єкта приватноправових відносин за участю юридичних осіб, що використовують у своїй діяльності державне майно, зокрема юридичних осіб, що належать до ЗСУ, у рішенні Верховного Суду по конкретній справі було зазначено, що «військова частина не може мати достатнього рівня майнової самостійності, який є необхідним для учасника цивільних відносин, передбаченим ч. 1 ст. 1 ЦК України. Тому військова частина не може вважатися учасником цивільних правовідносин (юридичною особою) у розумінні ЦК України, а відтак не є самостійним суб'єктом господарських відносин. Та обставина, що відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» військова частина за своїми зобов'язаннями відповідає коштами, що надходять на її рахунок по відповідних статтях кошторису (крім захищених статей) не свідчать про їх майнову самостійність, наявність у неї статусу юридичної особи та здатність бути позивачем і відповідачем у суді. Належним відповідачем у справі має бути держава» [2, с. 22].

Ще більш рельєфно значення правових позицій Верховного Суду проявляється при застосуванні в законодавстві оціночних категорій. У судових рішеннях (включаючи постанови Верховного Суду) наголошується, що добросовісність – це відповідність дій учасників цивільних правовідносин певному стандарту поведінки, який характеризується чесністю, відкритістю, повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [2, с. 22].

Принагідно можна зазначити, що виходячи з усталених підходів судової практики, закріплених у відповідних рішеннях, у тому числі в постановах Верховного Суду, в оновленій редакції ЦК України було запропоноване загальне визначення принципу доброзвичайності (ст. 6 законопроекту № 15150) як сукупність моральних норм і принципів, стандартів етичної поведінки та загальноновизнаних уявлень про належну поведінку, усталених у суспільстві.

Щоправда, ця запронована в проєкті стаття викликала найжвавішу дискусію в процесі обговорення, однак навряд чи можна сприймати обґрунтованими пояснення, що доброзвичайність є доволі хиткою оціночною правовою конструкцією, яка ніколи не може бути об'єктивно виміряна.

Не погоджуючись із таким висновком, можемо зазначити, що застосування оціночних категорій, які вже не один десяток років використовуються в приватному праві й відповідних законодавчих актах, а також тлумачаться судовою практикою в конкретних рішеннях, надає можливість урахувувати всі особливості конкретних обставин справи й об'єктивно забезпечувати всебічний повний і справедливий її розгляд.

Загалом характеризуючи законопроект № 15150, слід зазначити, що важливіми фундаментальними змінами, які характеризують процес рекодифікації, є перш за все, скасування Господарського кодексу України, а також істотне розширення сфери дії Цивільного кодексу України через імплементацію в нього положень Сімейного кодексу України (Книга шоста «Право сімейне») та Закону України «Про міжнародне приватне право» (Книга восьма «Право приватне міжнародне»), а також доповнення положеннями нової Книги дев'ятої «Публічність прав цивільних».

Аналізуючи більш детально окремі новели законопроекту, можна констатувати, що в процесі формування Концепції оновлення (рекодифікації) ЦК України вбачалося, що приписи Книги першої «Загальна частина» є найбільш *стабільними*, оскільки являють собою «хребет», «опорну систему» всього кодексу.

Однак у процесі постатейного перегляду з'ясувалося, що й у Загальну частину ЦК мають бути внесені істотні зміни. Доцільно більш детально зупинитися на новелах, які мають концептуальний характер.

До них передусім відноситься значне розширення кола джерел приватного права. Хоча традиційно законодавство залишається одним із найважливіших джерел формалізації приватного права як суб'єктивного права, а Цивільний кодекс

виконує роль системоутворюючого ядра всього приватноправового масиву законодавства, джерела приватного права ним не обмежуються.

Можна вважати завершеними дискусії з приводу розуміння *договору* не тільки як одного з найбільш поширених юридичних фактів приватного права, але й *джерела приватного права*.

Принагідно зазначимо, що в оновленому ЦК внесені зміни в назви структурних підрозділів Книги першої «Загальна частина». Так, розділ 1 іменується «Основні приписи», а глава 1, яка в чинному ЦК має назву «Цивільне законодавство», поіменована як «Джерела та засади приватного права», що більш точно відповідає змісту норм, включених у цю главу.

Така зміна назви глави 1 чинного ЦК («Цивільне законодавство») була обумовлена її неточністю – вона звужувала зміст норм, віднесених до неї, оскільки тільки ст. 4 була безумовно присвячена цивільному законодавству, його системі й окремим особливостям формування.

Між іншим ця термінологічна неточність дала підставу окремим науковцям розглядати цивільне законодавство в широкому розумінні, ґрунтуючись на системному тлумаченні назви та змісту положень глави 1 ЦК України, при якому коло форм цивільного законодавства охоплює також інші види норм і загальнообов'язкових правил у цій галузі [3, с. 136–137].

Навряд чи можна погодитися з такою позицією, оскільки обсяг поняття «цивільне законодавство» чітко визначений у ст. 4 ЦК України і він залишається незмінним.

Щодо інших складових – договору, звичаю, застосування принципів у межах конструкції «аналогія закону і аналогія права», то слід говорити про інші види джерел приватного права, які не належать за своїми характеристиками до актів цивільного законодавства.

Виходячи з цих міркувань, назва глави 1 була змінена. Новелізована не тільки назва, але й зміст цієї глави. Зокрема, істотно розширено й уточнено розуміння *звичаю* як джерела приватного права. Поряд із звичаєм ділового обороту названих у числі джерел *національний звичай, звичай національної меншини або корінного народу*.

Також до джерел приватного права віднесені *локальні акти юридичної особи*.

Такі новели не є випадковими, вони обумовлені розумінням місії приватного права в житті як окремої людини, певних спільнот і суспільства в цілому. Природа приватного права ґрунтується на його диспозитивності, яка передбачає, що впорядкування суспільних відносин здійснюється через самостійні автономні центри, шляхом координації (децентралізації) як основного методу правового регулювання.

Формулюючи загальні засади цивільного (приватного) права, автори проєкту оновленого ЦК України, виходили із тотожності понять цивільного та приватно-

го права, спираючись на те, що у вітчизняних цивілістичних дослідженнях останніх десятиліть саме такий підхід є найбільш поширеним.

У запропонованому проєкті закріплений широкий підхід до визначення предмета регулювання кодексу – це *приватні відносини*.

Відмовившись від визначення основних ознак цих відносин, розробники проєкту пропонують, по-перше, закріпити презумпцію приватності суспільних відносин: відносини є приватними, якщо їхній публічний характер не визначений законом або не впливає зі суті цих відносин. По-друге, до приватних відносин належать такі, що відповідають засадам приватного права.

Ці положення, що містяться в статтях 1 і 3 проєкту, мають концептуальний характер і формують нове бачення й приватного права як такого, і його місії в установленні цивілізованого правопорядку в суспільстві. Право як універсальний регулятор суспільних відносин, передусім покликане впливати на унормування відносин між суб'єктами як вільними індивідами. Воно визначає межі їх свободи, які дають можливість безконфліктного співіснування осіб, які діють у власному інтересі, забезпечуючи задоволення їхніх потреб.

За таких умов саме через наділення учасників цих відносин можливістю вільного волевиявлення в обранні такої поведінки й забезпечується досягнення ними бажаного результату. Водночас ця поведінка не повинна створювати негативні наслідки для інших індивідів. У цьому й полягає регуляторна функція приписів приватного права, які встановлюють своєрідні «правила приватного руху», визначаючи межі свободи кожного із учасників цього руху. Таким чином, саме приватноправові приписи є *первинними*, вони базуються на впорядкуванні нормального (звичайного) життя окремих осіб, їх спільнот і суспільства в цілому. Ці приписи охоплюють як майнові, так і немайнові відносини широкого спектру: належність певним особам (власникам) численних видів майна і можливість здійснювати щодо нього правомочності власника, спроможність укладати й виконувати договори, реалізувати творчий потенціал, створювати сімейні союзи, реалізувати особисті права як у сфері природного (фізичного) існування, так і у сфері соціального буття тощо.

Всі ці відносини будуються саме на засадах приватного права, які визначені в ст. 3 проєкту. Перелік цих засад значно розширений у порівнянні зі ст. 3 чинного ЦК України, при цьому цей перелік не є вичерпним.

Принагідно слід зазначити, що на відміну від ст. 3 чинного ЦК України, яка визначає загальні засади цивільного законодавства, у проєкті пропонується більш широкий підхід – мовиться про *засади приватного права*.

Також доцільно звернути увагу на те, що в переліку засад приватного права названі *юридична рівність суб'єктів приватних відносин, приватна автономія, диспозитивність*. Таким чином усі ті ознаки, які визначені як кваліфікаційні для цивільних відносин у ст. 1 чинного ЦК України (юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність учасників), *збережені*.

Не випали із поля зору розробників проекту й ті загальні засади, які визначені у ст. 3 чинного ЦК України, зокрема: *справедливість, добросовісність, розумність (1); неприпустимість свавільного втручання у сферу приватного життя людини (2); заборона протиправного позбавлення права власності (3); свобода договору та іншого правочину (4); свобода підприємницької діяльності, що не заборонена законом (5); судовий захист цивільного права та/або правомірного інтересу (6)*.

Водночас коло загальних засад, визначених у ст. 3 проекту, включає такі, що не поіменовані ні в ст. 1, ні в ст. 3 чинного ЦК України, зокрема це *заборона зловживання правом, а також недопущення отримання переваг зі своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки*.

Оновлена версія чинного ЦК України, викладена в законопроекті № 15150, реалізувала ідею консолідації в одному законодавчому акті основних приписів, якими мають охоплюватися приватні відносини в різних сферах: особистій, речовій, інтелектуальній, зобов'язальній, спадковій, міжнародно-приватноправовій.

Таке об'єднання під одним «законодавчим дахом» усієї сукупності приватних відносин є можливим саме тому, що вони формуються і розвиваються на єдиному фундаменті, яким виступають основні засади приватного права. Їх відкритий перелік дає можливість не обмежувати сфери функціонування приватних відносин, як це вже сталося із особистими відносинами.

Норми, що становлять інститут особистих прав, метою якого є створення сучасної та ефективної системи правового забезпечення захисту нематеріальних благ фізичних та юридичних осіб, а також гармонізація цивільного законодавства України з європейськими стандартами у сфері прав людини, зазнали системного оновлення.

Як зазначається в Пояснювальній записці до законопроекту № 15150, проект Книги другої формує модерну, антропоцентричну підсистему приватного права: особисті права подані не як декларативний перелік, а як практичний юридичних можливостей і засобів захисту, придатних до застосування в умовах сучасного суспільства (у т.ч. цифрового).

Ключовий акцент – на автономії людини (тілесній, психічній, психологічній), на захисті особистої сфери та комунікацій, на превентивному припиненні небезпечної поведінки, а також на перенесенні до Цивільного кодексу реально затребуваних конструкцій репутаційного й інформаційного захисту.

Паралельно законопроект коректно «підтягує» особисті права юридичних осіб у випадках, якщо це відповідає природі таких благ (таємниця кореспонденції, професійна / комерційна таємниця, цифрова приватність), що є критично важливим для цивільного обороту [3, с. 10].

Якщо ретроспективно аналізувати унормування особистих відносин у Цивільному кодексі України, то слід зазначити, що в період попередньої кодифікації вони

лише «вимальовувалися» й мали скоріше вигляд майбутнього образу предмета правового регулювання. У той час надзвичайно важливим був самий факт включення особистих немайнових прав фізичної особи в форматі окремої Книги другої ЦК України й введення відповідних відносин у орбіту приватноправового регулювання, а відтак – і поширення на них дії всіх приватноправових інструментів впливу.

Натепер в оновленій Книзі другій особисті відносини й правові приписи, які до них застосовуються, отримали повноцінне регулювання: від норм-принципів здійснений важливий перехід до норм-регуляторів.

Значно розширений перелік особистих прав за рахунок включення нових, які відсутні в чинному Цивільному кодексі України. Зокрема, право вимагати заборони поширення інформації, що порушує особисте право (ст. 297 проєкту); право на компенсацію моральної шкоди, завданої порушенням особистого права (ст. 299); право на особисту безпеку (ст. 302); право на свободу природного існування (ст. 307); право на тілесну недоторканість (ст. 308); право на шанобливе ставлення до тіла померлої особи (ст. 309); право на психічну недоторканість (ст. 310), право на участь у медичних, медико-біологічних наукових та інших дослідженнях та експериментах (ст. 314); право на біометричні дані (ст. 319); право на генетичні дані (ст. 320); право на цифровий образ (ст. 321); право на цифрове вирізнення (ст. 322); постмортальні особисті права (ст. 325); право на забуття (ст. 328); низка особистих прав у інформаційній сфері (статті 329, 330, 331, 332 та ін.); розширені та деталізовані в проєкті репродуктивні права (ст. 305); окремо виділені права, що забезпечують особистий простір (приватність) фізичної особи (статті 334–337). Особливо слід підкреслити, що право на приватність розглядається як одна із найважливіших складових особистого права.

Законопроєкт принципово модернізує захист приватності та кореспонденції: таємниця кореспонденції безпосередньо охоплює електронні текстові та голосові повідомлення, зображення, аудіо- та відеоспілкування в месенджерах і соціальних мережах, під час використання цифрових сервісів. Окремо врегульовано режим належності отриманої інформації адресату, опублікування кореспонденції лише за згодою, а також специфіку захисту особи після смерті (включно з режимом надання згоди на оприлюднення матеріалів, що стосуються особистого/сімейного життя). Практичний ефект полягає в тому, що приватність зміщується з периферійних аргументів у центр кодифікованого регулювання, а суд отримує чітку нормативну рамку для захисту особи від цифрових посягань.

Важливою новелою є закріплення *особистих прав юридичної особи*: захист комунікацій, професійної таємниці й цифрового простору (статті 351, 352, 353).

Мета цих новацій полягає в забезпеченні юридичної визначеності для корпоративної та комерційної діяльності в умовах цифровізації, коли інформаційні втрати, втручання в комунікації становлять ризик для майнових інтересів, репутації та стабільності обороту.

Таким чином, Книга друга не тільки оновлює перелік особистих прав, а й кодифікує їх сучасну функцію: захист автономії людини, безпеки та приватності (включно з цифровою), з чіткими процесуальними та матеріальними механізмами відновлення, спростування, відповіді, заборони поширення, компенсації. Водночас законопроект створює адекватний «щит» для юридичних осіб у частині комунікацій та інформації, що безпосередньо підвищує довіру до цивільного обороту та знижує транзакційні ризики [3, с. 14–15].

Особливо слід наголосити, що особисті права, які системно та послідовно викладені в приписах Книги другої ЦК, ґрунтуються на загальних засадах приватного права, визначених у ст. 3 проекту ЦК, зокрема на засадах приватної автономії, неприпустимості свавільного втручання в сферу приватного життя людини, судового захисту суб'єктивного цивільного права та/або правомірного інтересу.

Як вірно зазначив М. І. Козюбра, принципи права, як і право – це продукт людської діяльності, їх становлення відбувалося разом із становленням права в процесі взаємодії, комунікації між людьми. Як невідчужувані права людини й право взагалі – вони мають недержавне походження. Їх коріння часто слід шукати в релігії, божественних заповідях, таких як «не вбий», «не укради» тощо, що притаманні всім релігіям, які поширюються на віруючих незалежно від віросповідання й конфесій, у суспільній моралі, зокрема в таких її засадах, як «віддай кожному своє» (за його заслугами), «турбуючись про власне благо, не зашкодь іншому», «не будь суддею у власній справі» тощо, які у свою чергу ґрунтуються на суспільних уявленнях про справедливість, правильність, добропорядність інших моральних цінностях [5, с. 67].

Повністю підтримуючи погляди автора, зазначимо, що засадничі принципи приватного права, які втілені в проекті оновленого ЦК, передусім формувалися на основі природного права, оскільки саме воно є філософським джерелом етичних цінностей.

У Книзі другій ЦК на нормативному рівні, тобто через приписи позитивного права, закріплюються такі фундаментальні природні права, як право на життя, на свободу, на недоторканість особи, повагу до власності.

Зауважимо, що одним із наріжних каменів функціонування громадянського суспільства є принцип непорушності власності.

Інститут права власності в приватному праві традиційно посідає особливе місце. Формуючи статистику майнових відносин, приписи права власності становлять основу, фундамент цивільного обороту.

При підготовці Концепції оновлення Цивільного кодексу України обговорення питань речового права виявилися чи не найскладнішими, оскільки перед розробниками постало надзвичайно важливе завдання – знайти оптимальне співвідношення, баланс між правовими традиціями, що своїм корінням сягають у сиву

римську давнину, і сучасними новаціями, обумовленими стрімким розвитком економіки, появою нових технологій та іншими викликами сьогодення.

Змінена як назва Книги третьої – замість «Права власності та інших речових прав» вона йменується як «Право речове», чим акцентується увага саме на родовій ознаці цього приватноправового інституту, а також і структура цієї Книги.

Передусім вона розпочинається розділом VI «Загальні приписи про речові права», а саме главою 21 «Підвалини речових прав».

Важливість такої структурної новації обумовлена в тому числі характером речових прав, які за своєю природою є правами абсолютними, в яких активну роль відіграє управоможений суб'єкт речового права, який реалізує його в своєму інтересі, водночас не зловживаючи ним і не порушуючи прав і правомірних інтересів інших суб'єктів приватних відносин.

З огляду наведеного важливими відправними точками регулювання речових відносин є визначення речового права (*jus in rem*), яке передбачає панування особи над річчю, зокрема здійснення безпосереднього впливу на неї без сприяння третіх осіб; поділ речових прав на право власності й обмежені речові права, перенесення з Книги першої класифікації речей та інших об'єктів речових прав у Книгу третю, визначення соціальної функції речових прав, закріплення положення про володіння річчю як фактичний стан (у проєкті він іменується як «посідання»).

Збережені й водночас істотно деталізовані приписи щодо здійснення та захисту речових прав, зокрема положення про виндикаційний позов (статті 366–368); негаторийний позов (ст. 369); позов про визнання права (ст. 370).

Новелою Книги третьої є норма, якою визначені засади добросусідства як правовідносин між володільцями сусіднього нерухомого майна на засадах взаємної поваги й припустимого негативного впливу (ст. 364).

Особливої уваги заслуговує аналіз норм, якими регламентовані відносини щодо здійснення обмежених речових прав, які традиційно розглядаються як «права на чужі речі». Хоча в чинному ЦК ці права частково передбачені, зокрема, сервітути, суперфіцій, емфітевзис, водночас розвиток речових відносин обумовлює необхідність розширення їх кола.

Принагідно слід зауважити, що в процесі розробки Концепції оновлення ЦК України розгорнулася дискусія з приводу доцільності збереження закритого переліку речових прав. Це обговорення було доволі жвавим, висловлювалися думки «про» і «contra», але зрештою був збережений традиційний підхід щодо принципу закритого переліку речових прав, який передбачає встановлення речових прав законом та обов'язковість нормативної конкретизації повноважень суб'єктів речових прав. Закритість переліку речових прав означає, що: щодо речей можливі лише повноваження, встановлені законом; види і зміст речових прав визначаються безпосередньо законом (а не договором із власником) [6, с. 24].

Ця позиція є надзвичайно важливою з огляду на визначення кола обмежених речових прав.

Особливо гостро ця проблема проявилася у зв'язку зі скасуванням Господарського кодексу України й відмовою від радянських правових конструкцій «господарського відання» та «оперативного управління», які розглядалися як релікти соціалістичного минулого, штучно створені для потреб одержавленої економіки обмежені речові права, які не мають аналогів у розвинених правопорядках і не відповідають поняттю речового права. Вже на етапі підготовки Концепції оновлення Цивільного кодексу України було визначено, що наділення майном унітарних державних і комунальних підприємств на праві господарською відання та праві оперативного управління є способом здійснення права власності, перш за все, для публічно-правових утворень, і жодним чином не є юридичною формою економічно необхідної участі однієї особи в праві власності іншої, що є головною передумовою існування самої категорії речових прав на чуже майно.

Квazіречові права радянської доби не можуть використовуватися в умовах ринкової економіки, коли держава й інші юридичні особи публічного права діють у цивільних відносинах на рівних правах із іншими учасниками, коли ліквідовані «привілейовані» форми власності тощо. В інтересах економічного зростання «радянські» конструкції мають бути замінені ринковими інструментами у вигляді організаційно-правових форм акціонерних та інших товариств, різних видів договорів, приватноправових конструкцій речових прав [1, с. 24–25].

Ці обставини спонукали розробників оновленого ЦК України до активного пошуку адекватної системи обмежених речових прав.

Прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» у січні 2025 року дало певний поштовх до вирішення цієї проблеми – був запроваджений інститут узуфрукту, який замінив право господарсько-го відання й оперативного управління.

В оновленій редакції ЦК України запропонована доволі розгалужена система обмежених прав (ст. 498), яка включає, крім відомих чинному ЦК України, права сервітуту, емфітевзису та суперфіцію, право узуфрукта, речове право очікування, право переважної купівлі нерухомої речі, а також забезпечувальні речові права.

Обмеженим речовим правам присвячений розділ VIII Книги третьої, де в окремих главах регламентовані як поняття обмежених речових прав, так і основні повноваження учасників, механізми реалізації, умови та правові наслідки припинення. Такий підхід забезпечує можливість ефективного використання обмежених речових прав у майновому обороті й робить цю юридичну конструкцію дієвим інструментом ринкових відносин.

В оновленому ЦК принципово змінений підхід щодо володіння: якщо в чинному ЦК воно розглядається як обмежене речове право, то в проєкті нової редак-

ції – володіння (посідання) має статус фактичного контролю над річчю, незалежного від наявного юридичного титулу. Тобто володіння є фактом, а не правом. У відповідній главі IX «Посідання» розрізняється безпосереднє й опосередковане посідання, титульне та безтитульне посідання, а також введена нормативна модель добросовісного та недобросовісного посідання. Це має принципове значення для системності ЦК, оскільки дозволяє чітко відмежувати питання *фактичного панування* над річчю від *права на неї*, надати самостійне значення фактичному стану в майновому обороті, а також узгодити категорії володіння, набувальної давності, добросовісності та захисту речового стану в межах єдиної конструкції [4, с. 16].

У систему обмежених речових прав включені також забезпечувальні права (застави, притримання речі), які перенесені з Книги п'ятої чинного ЦК.

Слід зазначити, що питання про місце відповідних норм у структурі ЦК завжди викликало дискусії, які в процесі попередньої кодифікації було вирішено на користь інституту забезпечення зобов'язань. Водночас певним компромісом можна визнати віднесення цих способів забезпечення до *речово-правових*.

Книга третя в оновленому проєкті містить не тільки нові правові конструкції, але й значною мірою уточнює й деталізує усталені норми з урахуванням позицій судової практики та досліджень цивілістичної доктрини.

Все це значною мірою осучаснює речове право України й наближає його до стандартів відомих європейських правопорядків.

Правові приписи, що регулюють творчу діяльність і мають приватноправову природу посідають у ЦК України чільне місце.

Під час розробки чинного кодексу виникало чимало дискусій із приводу обсягу правового регулювання відносин інтелектуальної власності. Доволі «експансіоністську» позицію в цьому питанні зайняли Світова Організація Торгівлі (СОТ) і Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності (ВОІВ), які пропонували з ЦК ці відносини вилучити і натомість прийняти окремі спеціальні закони, які б мали базуватися на модельних законах, розроблених ВОІВ.

Однак така позиція не була прийнята законодавцем і Книга четверта чинного ЦК суцільно присвячена регламентації приватноправового статусу особи як творця. У Книзі п'ятій урегульовані договірні відносини щодо об'єктів інтелектуальної власності. З рештою за рахунок оптимального співвідношення ЦК України та спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності був віднайдений баланс загального й спеціального законодавства.

Фактично до ЦК включені загальні норми та норми-принципи щодо права інтелектуальної власності, натомість спеціальні закони закріплюють детальну правову регламентацію цих правовідносин щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності [7, с. 718].

Такий підхід обумовлений тим, що серед найважливіших концептуальних положень ЦК України – максимальне врахування інтересів творців, кодифікація

тільки тих норм, які визнані усталеними в доктрині й перевірені практикою; зближення спеціального законодавства у сфері інтелектуальної діяльності та ряд інших [7, с. 721].

У процесі рекодифікації ЦК України був збережений концептуальний підхід, визначений у чинному кодексі щодо природи правових норм, які регулюють відносини інтелектуальної власності через призму виключних прав.

Завданням оновлення Книги четвертої ЦК було вирішення низки питань у частині правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності, залучення майнових прав інтелектуальної власності в цивільний оборот, істотного розширення відносин щодо нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав: особистих нематеріальних благ, інформації, результатів творчої діяльності, які доповнюються й удосконалюються в процесі розвитку інформаційного суспільства найбільш активно [7, с. 721].

Цивільний кодекс України має залишатися стабільним регулятором приватних відносин у суспільстві, водночас бути актуальним актом і своєчасно реагувати на ті зміни, які характеризують сучасні суспільні процеси.

Україна, яка активно просувається євроінтеграційним вектором, повинна враховувати в своїй діяльності фактор впливу інтелектуальної власності на розвиток національної економіки й забезпечити гармонізацію норм чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності з правом ЄС, через імплементацію відповідних правових приписів ЄС [7, с. 724–746].

Концептуальним положенням Книги четвертої «Право інтелектуальної власності» в редакції законопроекту № 15150 є формування сучасної, технологічно нейтральної й євроінтеграційної сумісної архітектури інтелектуальної власності як інфраструктури інноваційної економіки та цифрового обороту.

У загальних приписах Книга четверта кодифікує універсальну рамку права інтелектуальної власності, чітко розрізняючи режим об'єктів, що є результатом інтелектуальної творчої діяльності, та об'єктів, які не є результатом творчості, але потребують охорони (ст. 593). Каталог об'єктів інтелектуальної власності модернізований під європейську модель: у переліку (ст. 594) визначені основні охоронювані категорії (твори, комп'ютерні програми, бази даних, суміжні права, об'єкти промислової власності, засоби індивідуалізації тощо) та водночас закріплено підхід, за яким наукові відкриття та раціоналізаторські пропозиції не конструються як «повноцінні» об'єкти кодифікованого цивільного права, а можуть бути врегульовані на рівні спеціального закону (ч. 2 ст. 594).

Окремо, з урахуванням викликів цифрової економіки, вводиться конструкція *права особливого роду (sui generis)* для неоригінальних баз даних і неоригінальних об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту (ст. 595), а також визначається приватноправовий режим *комерційної таємниці (нерозкритих ноу-хау та ділової інформації)* через субсидіарне застосування інструментарію

інтелектуальної власності, якщо це не суперечить природі такого об'єкта (ст. 596). Практична значущість цього рішення полягає в узгодженні європейського бачення юридичної природи комерційної таємниці з потребами бізнесу в договірному обороті й ефективних цивільно-правових способах захисту [4, с. 17–19].

Загальновідомо, що зобов'язальні відносини опосередковують цивільний оборот, тобто уособлюють динаміку приватного права, рух приватних відносин.

Книга п'ята «Право зобов'язань» в оновленій версії мала два важливих завдання: (1) зберегти стабільність правового режиму зобов'язальних відносин, тяглість основних підходів до регулювання як договірних, так і недоговірних зобов'язань і водночас (2) врахувати всі позитивні нововведення, обумовлені сучасними реаліями. Перш за все йдеться про новітні тенденції, які закріплені в рекомендаційних актах гармонізації європейського приватного права – Принципах Європейського контрактного права (PECL), Принципах європейського деліктного права (PETL), Принципах міжнародних комерційних договорів UNIDROIT, Модельних правилах приватного права (DCFR).

Здебільшого це знайшло свою реалізацію в новелах до Книги п'ятої «Право зобов'язань».

Якщо окремі види договірних зобов'язань меншою мірою були змінені, то загальні приписи про зобов'язання були істотно оновлені, перш за все з урахуванням міжнародних актів гармонізації приватного права [9, с. 319–339].

Крім того, цей розділ Книги п'ятої зазнав структурних змін – норми, що регламентують загальні положення про договори, перенесені в Книгу першу (глава 13 «Договори та інші правочини»).

Проект вибудовує повноцінну загальну частину зобов'язального права: поняття зобов'язання, основні засади, види, сторони, множинність осіб, підстави виникнення, заміна сторін, виконання, забезпечення, припинення, невиконання і способи захисту.

Повнота та системність урегулювання зобов'язальних відносин відіграє важливу роль із огляду того, що загальні приписи поширюються на всі права й обов'язки, які виникають із зобов'язань, якщо інше не встановлено ЦК, законом або не впливає із суті відносин.

Особливого значення набуває закріплення основних засад, на яких ґрунтуються зобов'язання (ст. 708).

Зміст зобов'язання, його мета і спосіб виконання не можуть суперечити публічному порядку, імперативним нормам і доброзвичайності. Сторони мають діяти добросовісно, відповідно до чесної ділової практики, співпрацювати між собою, утримуватися від поведінки, яка може завдати шкоди правам та чи правомірним інтересам іншої сторони, надавати необхідну інформацію та враховувати принцип охорони довкілля.

У сучасному приватному праві виконання зобов'язання вимагає взаємодії, інформаційної відкритості, лояльної поведінки, недопущення шкоди й обачності щодо екологічних наслідків.

У проєкті застаріла формула «кожен сам за себе» замінена стандартом відповідального приватного обороту. Нагадаємо, що обов'язок добросовісності й чесного ведення справ прямо закріплено в Принципах UNIDROIT, PECL, у низці європейських цивільних кодексів.

В оновленому проєкті ЦК закріплено положення про захист слабшої сторони в зобов'язанні. Це традиційний для приватного права підхід – якщо сторони перебувають у нерівному становищі, умови зобов'язання слід тлумачити на користь слабшої сторони, якщо інше не випливає з суті зобов'язання або загальних засад приватного права. Це не руйнує принцип свободи договору, а робить цю свободу більш чесною і справедливою: сильніший не повинен отримувати перевагу, використовуючи обмеження, які має слабша сторона через свій юридичний статус, економічне становище або обмежений доступ до інформації, відсутність спеціальних знань тощо.

Важливими новелами є також проведення сучасної класифікації зобов'язань, системне врегулювання переддоговірних відносин, деталізація виконання зобов'язань, конкретизація режиму зустрічних і грошових зобов'язань.

На особливу увагу заслуговує оновлення правових приписів щодо наслідків невиконання зобов'язань із метою наближення українського приватного права до сучасних систем захисту.

Перш за все слід відзначити, що розробники проєкту пропонують відмовитися від загального формулювання «порушення зобов'язання» і деталізувати характер невиконання, яке розглядається як будь-яке відхилення від виконання обов'язку: повне або часткове невиконання, несвоєчасне виконання, виконання з неналежною якістю або з недотриманням інших умов. Такий підхід дозволяє правильно визначити спосіб захисту: вимагати примусового виконання, зупинення виконання, відшкодування збитків, розірвання договору, сплати неустойки або відмовитися від зобов'язання. Це більш повно забезпечує відновлення порушених зобов'язальних прав.

У проєкті уточнені умови звільнення від виконання зобов'язання: непереборна сила та інші перешкоди, що виправдовують невиконання. Це особливо актуально для України в умовах війни.

Невиконання є виправданим, якщо боржник доведе, що воно зумовлено перешкодою поза його контролем, яку не можна було передбачити, й наслідків якої не можна було уникнути або подолати за умови докладання розумних зусиль. Якщо перешкода тимчасова, звільнення діє лише протягом строку, необхідного для усунення її наслідків. Боржник також зобов'язаний негайно повідомити кредитора про наявну перешкоду та її вплив на хід виконання зобов'язання.

Запропонована модель забезпечує баланс між захистом інтересів кредитора і справедливим ставленням до боржника.

Підкреслимо, що новели загальних положень про зобов'язання ґрунтуються на гармонізованих підходах приватноправового регулювання в цивілізованих правових системах, закріплених у Принципах UNIDROIT, Принципах європейського контрактного права (PECL), Модельних правилах приватного права (DCFR), оновлених кодифікаціях Франції, Німеччини, інших країн Центральної та Східної Європи. Це дає можливість зробити українське зобов'язальне право більш гнучким, чесним і ближчим до європейських стандартів.

Як уже зазначалося, розділ «Договірні зобов'язання» в цілому збережений без істотних змін, оскільки він складає основу цивільного обороту, водночас й у ньому з'явилися нові договірні конструкції у сфері послуг, перевезення. Також новелою є перенесення спадкового договору в цей розділ із Книги шостої чинного ЦК «Спадкове право».

Зазнав певної модернізації й розділ «Недоговірні зобов'язання». Відповідні приписи, що регламентують відносини із завдання шкоди, безпідставного збагачення, оголошення конкурсу, ведення чужих справ без доручення та інші, значною мірою деталізовані.

Деліктний блок (завдання шкоди) у проєкті розвиває сучасну європейську логіку відповідальності, особливо в частині підвищених ризиків і складних технологічних середовищ. Показовими є дві зв'язані новели: по-перше, спеціальне врегулювання відповідальності за ядерну шкоду з коректним узгодженням із законами і міжнародними договорами України; по-друге, відкрита (але нормативно «контрольована») рамка для інших випадків відповідальності безвідносно вини у сферах підвищеного ризику, де прямо згадані робототехнічні системи та застосування систем штучного інтелекту в сферах підвищеного ризику поряд із небезпечними речовинами, критичною інфраструктурою, медичною допомогою тощо.

У сукупності це дає праву інструмент адекватно реагувати на нові техногенні та цифрові ризики без «латання» Кодексу точковими й несистемними змінами щоразу, коли виникає новий тип небезпечної діяльності.

Додатково проєкт коректно вибудовує зв'язок делікту зі страхуванням і компенсаційними виплатами: передбачає регрес/суброгацію та, як загальне правило, фіксує, що спеціальні компенсації / соціальна допомога / підтримка / гуманітарна допомога не зменшують обсягу відповідальності завдавача шкоди, хоча можуть зумовлювати перехід права вимоги в межах здійснених виплат, якщо це встановлено законом.

На особливу увагу заслуговує *делікт збройної агресії* як самостійна і виразна новела деліктного блоку: ст. 1437 прямо встановлює, що шкода, завдана внаслідок збройної агресії, відшкодовується державою агресором, а також визначає, що відповідальність за таку шкоду настає незалежно від відповідальності інших осіб,

і що її застосування не обмежується зупиненням / припиненням відносин, у межах яких шкоду було завдано.

Ця норма є концептуально важливою для всього Кодексу. Вона кодифікує на рівні ЦК чітку приватноправову «точку опори» для вимог про відшкодування шкоди, завданої агресією, підвищує системність судового захисту та забезпечує незалежну нормативну рамку для подальшого розвитку спеціальних процедур компенсації й стягнення в міжнародному і національних вимірах [4, с. 25].

Насамкінець слід констатувати, що оновлена *Книга п'ята «Право зобов'язань»* створює всі необхідні правові умови для надійного функціонування й подальшого розвитку цивільного обороту. Вона зазнала істотного переосмислення загальних засад зобов'язального права, що забезпечує можливість системного та послідовного врегулювання як уже існуючих зобов'язальних відносин, так і тих, що виникатимуть у майбутньому.

Закладена ще в процесі підготовки Концепції оновлення Цивільного кодексу України ідея розширення меж кодифікованого регулювання цілісного блоку приватних відносин, включаючи сімейні та міжнародні приватноправові, була втілена через регламентацію цих відносин у оновлених *Книзі шостій «Право сімейне»* та *Книзі восьмій «Право приватне міжнародне»*.

Характеризуючи загалом інтеграцію сімейного права до ЦК України в якості окремої Книги шостої слід відкинути хибні побоювання щодо «ліквідації» сімейного права або зменшення його значення. Навпаки, сімейне право отримує місце всередині головної приватноправової кодифікації, зберігаючи поряд із особистими правами, речовим правом, зобов'язаннями та міжнародним приватним правом свою внутрішню автономію.

Це перш за все ще раз підкреслює, що сімейні відносини – це не адміністративна сфера державного контролю, вони регулюються лише тією мірою, якою це допустимо й можливо з погляду інтересів їх учасників та інтересів суспільства в цілому. Антипатерналістська логіка впорядкування сімейних відносин передбачає неможливість свавільного державного втручання в сімейну сферу без потреби, повагу до таємниці особистого життя, особистої свободи.

Такий підхід відповідає стандарту, закріпленому у ст. 8 ЄКПЛ: держава повинна поважати приватне і сімейне життя, а втручання можливе лише на законній підставі, з легітимною метою і домірно.

Основні новели, які змістовно вдосконалюють регулювання сімейних відносин у Книзі шостій, на загальному рівні можуть бути визначені наступним чином: найкращі інтереси дитини стають центральною засадою сімейного права. Саме вони розглядаються як основний чинник при вирішенні сімейних питань, розірванні шлюбу подружжям, яке має дітей, визначенні батьківської відповідальності, управлінні майном дитини, сімейному житті, усиновленні та ін.

Основними новелами Книги шостої є те, що проєкт не погіршує становище жінок: він переводить сімейні відносини в площину рівності та взаємної відповідальності; шлюб і надалі розглядається як добровільний союз, а не інструмент примусу чи моралізаторства; розірвання шлюбу зроблено менш конфліктним і більш відповідальним щодо дітей; введено поняття батьківської відповідальності та договір про її розподіл; спеціальний захист отримало сімейне житло; інтереси дитини мають пріоритетне значення при визначенні питань щодо сімейного житла, управління майном дитини; аліменти прямо визначені як власність дитини.

Всі ці нововведення до правового регулювання сімейних відносин потребують не тільки ґрунтовного дослідження фахівцями, аналізу з боку інституцій громадянського суспільства, але й роз'яснення в широких колах громадськості. Вбачається, що саме широке висвітлення й обговорення на різних рівнях положень Книги шостої оновленого ЦК України «Право сімейне» зніме напругу в суспільстві, яка здебільшого має штучний характер, позбавлений належного обґрунтування [10, с. 521–554].

Оновлення *Книги сьомої «Право спадкове»* перш за все обумовлено появою нових об'єктів приватного права, які можуть включатися до спадщини.

Зберігаючи класичну модель спадкування за заповітом і законом, спадкове право оновлюється під сучасні виклики: цифрові речі, майбутні об'єкти нерухомості, репродуктивні технології, корпоративні права, управління спадщиною, права кредиторів, репарації й інші сучасні майнові вимоги.

Заслуговує на увагу те, що спадкове право адаптується до репродуктивних технологій, що є вкрай важливим в умовах війни.

Проєктом запроваджено спадкування прав на цифрові, компенсаційні та соціально сенситивні вимоги; розширено заповідальну свободу, яку водночас зроблено відповідальною; поділ спадщини зроблено договірним і більш гнучким; управління спадщиною з корпоративними правами врегульовано як інструмент збереження бізнесу; більш чітким зроблено захист кредиторів.

Таким чином, Книга сьома зосереджена на властивих спадковому праву інститутах (заповіт, спадкування за законом, прийняття спадщини, охорона / управління спадщиною), водночас у проєкті не просто оновлені окремі інститути, а й вибудовується сучасний спадковий контур для економіки та суспільства: чітко визначається спадкова маса в умовах нових активів і компенсаційних механізмів (зокрема, цифрових речей і права на репарації), вводяться нові життєві конструкції (репродуктивний біологічний матеріал), і, що є критичним для практики – вводяться інструменти охорони й управління спадщиною до оформлення прав [4, с. 31].

Книга восьма «Право приватне міжнародне», як і *Книга шоста «Право сімейне»* включена до ЦК України і таким чином логічно стає невід'ємною складовою системної приватноправової кодифікації.

Ця книга охоплює загальні приписи та колізійні норми щодо фізичних та юридичних осіб, правочинів, речових прав, інтелектуальної власності, договірних і недоговірних зобов'язань, трудових, сімейних, спадкових відносин, міжнародної підсудності, судових доручень, визнання та виконання іноземних рішень. Таким чином, ця частина ЦК послідовно регламентує особливості всього спектру приватних відносин за участю іноземного елементу.

Це особливо актуально в сучасних умовах, коли українці живуть, працюють, одружуються, спадкують, ведуть бізнес, інвестують за кордоном, іноземці також укладають договори, набувають майно, створюють компанії та захищають права в Україні.

Проект установлює, що при застосуванні права до відносин із іноземним елементом ключовим є принцип найбільш тісного зв'язку, який є найбільш поширеним у сучасному європейському міжнародному приватному праві.

Проект розширює межі застосування принципу автономії волі в транскордонних відносинах, водночас зберігаючи в якості важелів, що слугують певним запобіжником, конструкції публічного порядку та встановлення надімперативних норм; при цьому уточнюється застереження про публічний порядок, а також умови про застосування надімперативних норм.

Можна констатувати, що Книга восьма «Право міжнародне приватне» створює сучасний, системний і практично орієнтований «колізійний каркас» для всього Кодексу, де основним методологічним стрижнем виступає принцип більш тісного зв'язку та *escape clause* (відступ від формальної прив'язки за очевидно тіснішим зв'язком), що прямо внормовано в ст. 1800 і дає можливість суду враховувати як територіальні, так і матеріальні чинники конкретних відносин [4, с. 31].

Доповнення проєкту оновленого ЦК України *Книгою дев'ятою «Публічність прав цивільних»* має на меті встановити загальні правила про те, які права, обтяження, обмеження, юридичні стани, правочини й юридичні факти підлягають публічності. Такий підхід спрямований на подолання правової невизначеності щодо реєстрів, які мають різну логіку та правові наслідки внесення відомостей у відповідний реєстр.

У проєкті закріплено засади публічності: визначеність, доступність, достовірність, пріоритет і добросовісність. Публічність розглядається як універсальний механізм юридичної визначеності в майновому обороті.

Книга дев'ята формує єдину рамку для оцінювання того, коли право або обтяження стає видимим для третіх осіб, коли воно набуває переваги в черговості та коли саме реєстрація породжує, змінює чи припиняє право.

Інструменти, встановлені у Книзі «Публічність прав цивільних», формують сучасну «інфраструктуру довіри» до цивільного обороту, підвищують керованість реєстраційних конфліктів, зменшують ризики недобросовісних перереєстрацій і забезпечують ефективне поєднання цивільного обороту з його публічною достовірністю.

ВИСНОВКИ

Аналіз змісту проєкту ЦК України, його основних новел, поданого на розгляд Верховної Ради України і схваленого в першому читанні, свідчить, що його основна мета системного оновлення приватного (цивільного) права України шляхом ухвалення нового Цивільного кодексу України як цілісного, внутрішньо узгодженого й ефективного акта, реалізована.

Законопроект № 15150 спрямований на формування сучасної нормативної основи для регулювання приватних відносин, що відповідає викликам ХХІ століття (цифровізація, розвиток нових економічних моделей, трансформація майнового обороту, ускладнення договірних і недоговірних конструкцій, транскордонність відносин) та забезпечує належний рівень юридичної визначеності, справедливості, ефективного захисту цивільних прав та інтересів.

Можна констатувати, що завдання, поставлені в процесі оновлення чинного ЦК перед розробниками проєкту досягнуті, а саме:

- 1) проведення рекодифікації приватного права та підвищення якості кодифікованого регулювання;
- 2) утвердження і послідовна реалізація засад приватного права;
- 3) модернізація юридичного статусу учасників приватних відносин і гарантій їхньої взаємодії;
- 4) підвищення ефективності та передбачуваності приватноправового обороту;
- 5) підвищення гарантій захисту цивільних прав і правомірних інтересів;
- 6) оновлення строкових механізмів та інструментів юридичної визначеності;
- 7) гармонізація з європейськими правопорядками та уніфікаційними актами;
- 8) відрядняння (дєрадянізація) та модернізація понятійного апарату приватного права;
- 9) створення сприятливого юридичного середовища для економічного розвитку та інвестицій.

Триваюча в Україні рекодифікація цивільного законодавства далеко виходить за межі оновлення окремих правових інститутів. Її концептуальним результатом є формування моделі Кодексу приватного права цифрового суспільства, орієнтованого на сучасний цивільний оборот, цифровізацію, розвиток штучного інтелекту, ускладнення корпоративних і транскордонних зв'язків і трансформацію сімейних і спадкових відносин.

Наскрізними рисами проєкту оновленого ЦК є принципоцентричність, розширення приватної автономії, людино- і дитиноцентричність, цифровізація правових режимів, модернізація речового та зобов'язального права, інтеграція до ЦК сімейного і міжнародного права та перетворення публічності приватних прав на самостійний приватноправовий механізм.

Найбільшою перевагою проєкту ЦК є його комплексність, а головним викликом – потреба в забезпеченні внутрішньої узгодженості.

Рекодифікація передбачає не стільки точкову модернізацію чинного ЦК України, скільки зміну самої філософії приватноправової кодифікації, максимально наближаючи її до визнаних європейських стандартів, закладених у міжнародних рекомендаційних актах гармонізації приватного права.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Рекодифікація цивільного законодавства. України. Київ : Вид. дім «АртЕк», 2020. 128 с.
- [2] Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид., переробл. і допов. / за ред.: О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Цюри. Київ : Юрінком Інтер, 2025. Т. 1. 1220 с.
- [3] Харитонов О. Є., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Одеса : Фенікс. 2018. Т. 1. Витоки. 556 с.
- [4] Пояснювальна записка до проекту Цивільного кодексу України URL: <https://itd.rada.gov.ua/6c869f39-5666-4b90-abf7-b02e8878f437> (дата звернення: 15.08.2026).
- [5] Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. 392 с.
- [6] Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. 690 с.
- [7] Орлюк О. П. Законодавство про інтелектуальну власність. У кн.: *Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності*. Київ : Юрінком-Інтер. 2025. С. 713–746.
- [8] Кузнецова Н. С., Кохановська О. В. Сучасне приватне право: вектори Європейського розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3(86). С. 49–55.
- [9] Сучасні тенденції правової регламентації договірних відносин у гармонізованих актах європейського приватного права. У кн.: *Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової*. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 319–339.
- [10] Сучасні тенденції розвитку сімейного законодавства в Україні в світлі рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України. У кн. *Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової*. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 521–554.

REFERENCES

- [1] *Concept of updating the Civil Code of Ukraine. Recodification of civil legislation of Ukraine* (2020). Kyiv: Publishing house «ArtEk».
- [2] *Scientific and Practical Commentary to the Civil Code of Ukraine*. (2025). In O. V. Dzera, N. S. Kuznietsova, & V. V. Tsiura (Eds.). 7th ed., rev. and exp., Vol. 1. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [3] Kharytonov, O. Ye., & Kharytonova, O. I. (2018). *Private law as a concept*. Odessa: Feniks. Vol. 1: Origins.

- [4] Explanatory Note to the Draft Civil Code of Ukraine. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837>.
- [5] *General Theory of Law*. (2015). In M. I. Koziubra (Ed.). Kyiv: Vaite.
- [6] *Recodification of civil legislation of Ukraine: Challenges of time*. (2021). In N. S. Kuznietsova (Ed.). Odessa: Publishing House «Helvetika».
- [7] Orliuk, O. P. (2025). Intellectual property legislation. In *Scientific concept of development of the legislation of Ukraine: Substantiation and forecasting of directions of law-making activity* (pp. 713–746). Odessa: Yurinkom Inter.
- [8] Kuznietsova, N. S., & Kokhanovska, O. V. (2016). Modern private law: Vectors of European development. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3(86), 49–55.
- [9] Modern trends in legal regulation of contractual relations in harmonized acts of European private law. (2021). In *Recodification of civil legislation of Ukraine: Challenges of time* (pp. 319–339). In N. S. Kuznietsova (Ed.). Odessa: Publishing House «Helvetika».
- [10] Modern trends in the development of family legislation in Ukraine in light of the recodification (updating) of the Civil Code of Ukraine (2021). In *Recodification of civil legislation of Ukraine: Challenges of time* (pp. 521–554). In N. S. Kuznietsova (Ed.). Odessa: Publishing House «Helvetika».

Руслан Олексійович Стефанчук

Доктор юридичних наук, професор

Заслужений діяч науки і техніки України

Дійсний член (академік) НАПрН України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковорода, 70, Харків, Україна

Голова Верховної Ради України

01024, вул. Михайла Грушевського, 5, Київ, Україна

Ruslan O. Stefanchuk

Doctor of Law, Professor

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

Full Member (Academician) of the NALS of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Chairperson of the Verkhovna Rada of Ukraine

01024, 5 Mykhailo Hrushevsky St., Kyiv, Ukraine

Наталія Семенівна Кузнєцова

Доктор юридичних наук, професор

Заслужений діяч науки і техніки України

Дійсний член (академік) НАПрН України

Національна академія правових наук України
61024, вул. Григорія Сковорода, 70, Харків, Україна

Директор Центру європейського права Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
01601, вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна
email: prof.kuznetsova@gmail.com

Nataliia S. Kuznetsova

Doctor of Law, Professor
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine
Full Member (Academician) of the NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Director of the Center for European Law of the Education and Research Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
01601, 64/13 Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine
email: prof.kuznetsova@gmail.com

Олексій Олександрович Кот

Доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України
Член-кореспондент НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Григорія Сковорода, 70, Харків, Україна

Директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
01024, вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна
email: akot@antikalaw.com.ua

Oleksii O. Kot

Doctor of Law, Professor
Honored Jurist of Ukraine
Corresponding Member of the NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Director of the Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise
National Academy of Sciences of Ukraine

01024, 3 Pylyp Orlyk St., Kyiv, Ukraine
email: akot@antikalaw.com.ua

Рекомендоване цитування: Стефанчук Р. О., Кузнєцова Н. С., Кот О. О. Приватне право у системі фундаментальних засад громадянського суспільства України: основні результати рекодифікації цивільного законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Том 33. № 3. С. 174–200. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.174>.

Suggested Citation: Stefanchuk, R. O., Kuznietsova, N. S., & Kot, O. O. (2026). Private Law in the System of Fundamental Principles of Civil Society of Ukraine: Main Results of the Recodification of Civil Legislation. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 33(3), 174–200. <https://doi.org/10.31359/1993-0909.2026.33.3.174>.

Дата першого надходження статті до видання: 15.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.09.2026

Дата публікації (оприлюднення): 30.09.2026

Ця робота ліцензується відповідно до
Creative Commons Attribution 4.0 International License